

ОД ИСТОГ АУТОРА:

Сулејман, Хурем и Срби

Повратак краља

Стефан Немања

Стефан Дечански

Дух побуне

Стефан Првовенчани

Лука Мичета

ДЕСПОТ
СТЕФАН
ЛАЗАРЕВИЋ

БИОГРАФИЈА
ПРВОГ БЕОГРАЂАНИНА

■ Laguna ■

Copyright © 2015, Лука Мичета
Copyright © овог издања 2015, ЛАГУНА

Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Александру и Јелени

Садржај

<i>Уместо увода</i>	9
Смрт цара Душана	16
Појава Балшића	28
Однос српске цркве и Цариградске патријаршије .	33
Битка на Марици	42
Деоба земаља браће Мрњавчевића	52
Подршка цркве кнезу Лазару	67
Кнез Лазар и помирење двеју цркава	80
Битка на Косову	87
Истина о царству небеском	102
Култ кнеза Лазара	107
Кнез Лазар и Руси	117
Стефан Лазаревић на српском трону	126
Углед Вука Бранковића	135
Пунолетство Стефана Лазаревића	143

Битке на Ровинама и код Никопоља	149
Мисија кнегиње Милице и монахиње Јефимије	155
Византијски цар на Западу	161
Битка код Ангоре	170
Стефан Лазаревић постаје деспот	178
Битка код Трипоља	182
Повратак Манојла II Палеолога у Цариград	187
Деспот Стефан и повратак Ђурђа Бранковића	193
Женидба Ђурђа Бранковића	199
Деспот Стефан и Угарска	205
Београд – српски град	210
Београд – српска престоница	217
Деспот Стефан – витез Змајевог реда	225
Сукоб Стефана и Вука	235
Балша III предаје Зету деспоту Стефану	239
Смрт султана Мехмеда I	250
Споразум у Тати	262
Смрт деспота Стефана Лазаревића	267
Економска снага Српске деспотовине	271
Књижевност у доба деспота Стефана	278
Преводиоци и писци Српске деспотовине	287
Деспот Стефан као писац	306
Манастир Манасија	314
<i>Литература</i>	321
<i>О аутору</i>	353

УМЕСТО УВОДА

*Не видим како људи могу доказати да су били велики
ако су савладали слабе противнике.*

Јосиф Флавије

У свему беше савршен.

Константин Филозоф

Деспот Стефан Лазаревић, кога је као владара кра-сила мудрост а као војсковођу храброст и витештво, који је учествовао у више битака него иједан његов претходник на српском трону, био је не мање чувен и као писац, преводаца, заштитник уметности и уметника, „храброст згодно спојена са добром ученошћу“. То му је обезбедило да у српској историји буде овековечен као храбар али и мудар владалац, за кога је Милош Н. Ђурић рекао да се највише приближио идеалу владара-филозофа.

„Руковођен од благочестивих“ – све је било високо код Стефана Лазаревића: и стас, и витештво, и култура. Било да је реч о ратовањима, борби и уметности, „која многим није лака, у свему овоме био је први и друге упућиваше“.

Овај „чувар побожности“ имао је обичај да тајно излази у ноћне шетње и дарује сиротињу као непознати дародавац, „да чини обично милостињу“. Био је познат по строгости, али и по доброту: када му је Дубровчанин Мароје Цинцуловић на самрти завештао сто и пет литара сребра, српски деспот се, „видевши нејакост његове (Маројеве) госпође и његове деце и његових осталих“ – одрекао овог поклона и вратио га Маројевој деци.

Како каже Стојан Новаковић: „И у самоме народу остала је лепа традиција о деспоту Стефану. Народ га зове *високим Сџефаном*, и нама би се чинило да је у ономе *високи* пре избледели спомен о моралном поштовању које се деспоту Стефану чинило неголи о успомени на његов узраст.“

Био је владар несвакидашњег дара и способности, владар коме је увек на првом месту било његово „христоименито стадо“.

Остало му је у наследство пропало српско царство, на чијим рушевинама он ствара моћну деспотовину. Српска држава је после Косовске битке трајала још 70 година управо заслугом и умећем деспота Стефана. Србија је за владе деспота Стефана, а потом и његовог наследника Ђурђа Бранковића, „била скоро исто толико пространа колико и држава старијих

Немањића“ (Константин Јиричек) и простирала се од Дунава до Јадранског мора, од Београда до Бара.

Као младић је храбро водио жестоке и кржаве борбе. Пролазећи „кроз огањ и воду“, стекао је и међу пријатељима и међу непријатељима углед великог јунака и „од мале српске војске највећи глас и име по васељени стече“.

Судбина га је стављала пред страхотне изазове.

У договору са патријархом Спиридоном и целим синклитом, отићи ће на поклоњење Бајазиту, султану који му је убио оца, и одвести своју малодобну сестру Оливеру у његов харем. Како је записао стари српски писац Давид, кнегиња Милица и син јој Стефан постали су подручници убици кнеза Лазара. Био је то тежак ожиљак на души младог српског велможе.

Ни потоња времена неће бити лакша.

У бици на Ровинама, где своје животе остављају Марко Мрњавчевић и Константин Драгаш, Стефан се бори против војводе Мирче (који ће му потом бити савезник), а код Никопоља, у драматичној и судбоносној бици по хришћанство, деспот је на турској страни против хришћанске коалиције и краља Жигмунда Луксембуршког. Тада лично обара стег овог славног угарског владара са којим ће убрзо постати пријатељ, његов вазал и први витез Реда змаја, установљеног у Будиму, где је српски деспот имао и своју палату (ниједан српски владар ван Србије до тада не само да није имао тако раскошну већ уопште није имао палату).

У бици код Ангоре поново је на страни Турака, које ће Тамерлан страхотно поразити и где ће главу

изгубити султан Бајазит. Из крвавог окружења спасава Бајазитовог миљеника, сина првенца Сулејмана, коме ће убрзо постати крвни непријатељ и све учинити да га порази брат Муса, деспотов потоњи савезник. То му потом неће сметати да се дигне против неверног Мусе и подржи Мехмеда, а овај ће управо уз деспотову и византијску помоћ савладати Мусу. Са петорицом турских султана тешком је муком и великом дипломатском вештином – „где више пута нису успеле војске [...] ту је успевала једино просвећеност“ – овај српски деспот чувао Србију.

Иако је често бивао на супротној страни од Цариграда, византијски регент Јован VII Палеолог, а потом и василевс Манојло II Палеолог, лично му додељују титулу деспота, највишу после царске, коју ће с поносом носити до краја живота.

Знао је да цени врлине противника и увек држао реч, што га је немало пута коштало више него цена коју би платио да је поступио другачије, невитешки.

Мудри Дубровчани са дивљењем му се обраћају у једном писму из 1422. године: „Господине, Бог ви (Вас) је прославио на лицу земље и поставио ви велика и силна господара и начестио (обдарио) ви висоцем (високим) и великокрасним разумом, од којег велика светлоћа и луче (зраци) ако (као) слнчане по свету просветљено јест пред царими и кралми и господама землнеми Ваш велики разум и правда.“

Турски хроничари Мурат Драгоман и Сеадедин, кад год помињу деспота Стефана, са поштовањем га називају „коџа-Деспот“ (велики деспот). Чак су се и

угарски свештеници молили за здравље „благочастивог деспота који је у српској земљи“.

Умео је да буде прек, „строг према себи и према другима“. Сукобио се и са братом Вуком и са сестрићем Ђурђем Бранковићем, међутим мудрац је у њему превладао сујету великог ратника, па је са братом земљу поделио, јер је штета по народ могла бити већа од користи да није тако поступио. Помирио се и са сестрићем Ђурђем, који му је био противник и који је ратовао против њега, поставивши га за свог наследника – јер је тако било најбоље за Србију.

Био је толико цењен да зетском господару Балши III није падало на памет да било коме другом, будући да није имао мушких потомака, остави у наследство Зету, коју је пак српски деспот знао да прими али и одбрани од моћних Млетака.

Славни Тамерлан, како је сведочио Константин из Островице, Стефану се „дивлио на бојишту“ и великодушно је пустио „сестру изузетног јунака кнеза Стефана“ што ју је заробио заједно са њеним мужем, султаном Бајазитом. Стефан, који је сестри Оливери узео слободу одводећи је у турски харем, сада јој је ту слободу вратио избавивши је из страшног татарског сужањства.

Колико је био вешт као дипломата најбоље сведочи жалба дубровачког посланика у Србији Ђорђа Гучетића, који са великим непокојством јавља својој влади како је лош знак то што српски деспот зна став дубровачке владе пре неголи посланик из Дубровника дође са поруком.

Своје животне тешкоће и путеве, своје политичке преокрете, своју судбину деспот као да објашњава у повељи издатој румунским манастирима Тисмену и Водици 1405. године, у којој каже како је Бог који преводи људе „од тесноће на пространство, и од немоћи у силу, и од туге на весеље“ и њега превео „од покорности на слободу и од мањег престола на виши“.

У уводу свог закона о рудницима, деспот Стефан као да додаје:

„И помоћу Божјом и пречисте Богоматере, и светог Симеона и Саве и светопочившег ми родитеља кнеза Лазара молитвама ослободих ову земљу и градове отачаства ми од великога амира Пајазита. И повратих се у земљу своју, и дођох у свој град Ново Брдо.“

Писац песме *Слово љубве*, градитељ Манасије, поборник књижевности и уметности био је пример и за европске дворове, када су тамошње велможе желеле да их он уведе међу змајоносце говорећи: „Мени деспот витештво уручи“.

Овај велики српски владар, државник, војсковођа и писац је уживао такав углед, као и његова деспотовина, да су у њу, што на његов позив што самостално, долазили значајни писци тога доба да живе и стварају. Да поменемо само Григорија Цамблака и Константина Филозофа, који су стигли у Србију када турски султан Бугарску, њихову домовину, „као гнездо освоји“. Како вели светогорски монах Григорије, деспотов преводилац, иако је владао земљом и заповедао војском, Стефан се тако старао о књигама као да никаквих других брига није имао. Још један преводилац кога је деспот довео у Србију, калуђер Доситеј, сведочи да је

деспот читао књиге „с усрдношћу и љубављу“, да их је волео „као нико други који је у слави световној“.

Имао је канцеларије које су водиле кореспонденцију на латинском са Млечанима и Угрима, на грчком са Цариградом и на српском са Дубровником, Влашком и турским султанима.

Деспота Стефана Лазаревића, „који је засијао у наше дане“, без сумње је ипак најбоље представио и описао његов савременик, један од најобразованијих људи свога времена, писац и преводилац Константин Филозоф:

„Живео је заједно са источнима и са западнима [...] По васељени источни владари [бејаху према] западнима [владарима] непријатељи и пленили су [им] земље, и ратовали су један с другима, а овај [деспот Стефан] шаље своју војску ка источнима [Турцима] против западних [Угара], а ка западним сам одлази да се саветује. И ово обоје је јавно чинио и за многе године. Никад, дакле, уистину нико не створи [тако нешто], само он једини, велики и изванредан у премудрости и сили.“

Л. М.

У Београду,
на Благовести 2015.

Смрт цара Душана

Пропадање српског царства започело је смрћу Душана Силног (око 1308–1355), првог српског цара. Душаново царство у разним облицима и обиму одржаће се нешто дуже од једног века, до 1459. године, када падом Смедерева са историјске сцене нестаје српска средњовековна држава. Све до 1804. године, „док велики Карађорђе није подигао крст и покренуо душу Србије“, дакле 345 година, Срби су, како је рекао енглески свештеник Кенан Даглас, „носили црнину“.

Цар Стефан Урош IV, познатији као цар Душан, „најбољи војник свога времена и изврсни заповедник који је још као дете био жељан славе [...] чији дух је жудио и тежио ка узвишеним и часним подухватима“, изненада умире 20. децембра 1355. године остављајући власт сину Урошу (1355–1371). Дубровачки бенедиктинац и историчар Мавро Орбин (1563–1610) додаје и опис Душанове смрти у својој чувеној књизи *Краљевство Словена*: „Док се налазио у Дяволопоти,

у Романији, нападе га грозница које се није могао ослободити упркос свим лечењима која је био предузео. И тако [...] у доби од 45 година, пресели се у бољи живот. Његово тело би пренесено с тога места с великим погребним сјајем у манастир Св. Аранђела код Призрена који је сам сазидао“.

Душанова прерана смрт је по мишљењу византолога Френсиса Дворника представљала несрећу за читаво Балканско полуострво. Српско царство је убрзо било снажно погођено и ненаданом смрћу најбољег Душановог војсковође, кесара Прељуба, који је управљао Тесалијом.

Уместо дотадашње јаке централне власти, за време Душановог наследника Стефана Уроша превагу добијају великаши, намесници у појединим областима, који се постепено претварају у самосталне господаре. Нестанком једног великог и моћног владара, српским велможама су порасли апетити и „на хиљаду страна растурени, почеше међусобно гложење“. Расуло државе Немањића имало је утолико теже последице јер су Турци на европском тлу већ стекли упориште и што њихове освајачке амбиције више ником нису биле непознате.

У почетку Урошеве владавине централна власт је била јединствена и деловала је готово неометано. То се добро види из текста једне повеље којом се Мљет дарује которској властели, а коју је Урош издао после сабора одржаног у Скопљу 1357. године. У овој повељи цар Урош истиче да се о свему договорио „с госпођом и мајком царства ми, благоверном царицом кира Јеленом, и с господином и оцем првосвештеним патријархом кир Савом и са свим митрополитима, игуманима

и са свом властелом велеможном под руком царства ми и са свим збором српским“.

Међутим, током даље владавине цар Урош није успео да одржи снагу и ауторитет централне власти.

„У српској држави 13. и 14. века сталежи су још без кооперативне свести и организације, због чега је моћни владалац, као што је био Стефан Душан, могао одржати јединство државе. Али, већ пред крај његове владе, поједини великаши иступају скоро као самостални владари с правом владарских регалија, као што је на пример деспот Јован Оливер, који за жива Душана кује свој новац. Сем тога, српски народ и српска администрација, и властеоска и државна, нису били тако снажни да на југу државе изврше асимилацију Грка“ (Јован Радонић).

Царство Немањића је крајем шесте деценије четрнаестог века доживљавало суморне тренутке. До 1359. године из Душановог царства су се издвојиле пре свега оне територије и градови где његова власт није била довољно учвршћена, с обзиром на то да се те области у границама српског царства нису налазиле довољно дуго да би се остварила њихова потпуна интеграција. На северу и западу живели су углавном Срби, нешто Влаха и Латина, а на југу и југоистоку велики број Грка измешан са бројним скупинама Словена, Арбанаса и Влаха. Све што се налазило унутар политичких граница Душанове државе северно и западно од Скопља убраја се у „земљу српску“, а јужно и југоисточно у „земљу грчку“. Душан је настојао да ове разлике превазиђе и да чвршће повеже различите делове свог царства, али га је прерана смрт у томе спречила.

После смрти цара Душана и његовог намесника у Тесалији, кесара Прељуба, изненада се у њој појављује деспот Нићифор II Анђео (1356–1359), зет василевса Јована VI Кантакузина (ожењен његовом кћерком Аном), који ову плодну византијску територију заузима у пролеће 1356. године. Сматрао је да му као легитимном потомку епирске владајуће породице припада власт у Тесалији па је из ње одмах прогнао кесарису Јерину, жену покојног кесара Прељуба, и њиховог сина Тому¹ (1366/1367–1384), јер је лако, како вели Мавро Орбин, „као велики талас разбио трибалску [српску] власт“.

Још једног претендента на Тесалију, амбициозног полубрата цара Душана, Симеона Палеолога²

¹ Тома је био син кесара Гргура Прељуба, господара Тесалије, који је погинуо 1356. године. Томина мајка Ирина се после Гргурове смрти преудала за Радослава Хлапена, господара Водена и Бера, у егејској Македонији, који је Тому посинио. Тома је 1379. године, поразивши трупе јовановаца, заробио Фирентинца Исаула де Буонделмонтија (1385–1411), деспота Јањине, за кога ће се неколико месеци после Томиног убиства (крајем 1384. године) на наговор брата, монаха Јоасафа, Марија преудати (фебруар 1385). Марија је преминула 28. децембра 1394. године.

Радослав Хлапен је такође сматрао да има право на Тесалију, али је убрзо склопио мир са Симеоном па је усињеног Тому Прељубовића оженио Маријом Ангелином, Симеоновом и Томаидином кћерком. Састављач *Јањинске хронике* о њој говори као о побожној и моралној жени, док византијски историчар Лаоник Халкокондил (1425–1490) пише да је она имала доста слободан однос према основним моралним вредностима, речју да је била неверна мужу.

² Симеон Немањић, Симеон Синиша Урош или Симеон Урош Палеолог био је син краља Стефана Дечанског (1276–1331) и византијске принцезе Марије Палеолог, Стефанове друге жене. Марија (у монаштву Марта) била је ћерка паниперсеваста Јована Палеолога, синовца византијског цара Андроника II Палеолога (1282–1328)

(1326–1371), Душанова смрт је затекла као намесника у Епиру. Док је Нићифор освајао Тесалију, Симеон се у Костуру, у Егејској Македонији (север Грчке), прогласава за цара. Када су побуњени Албанци у бици код Ахелоја 1359. године убили Нићифора II, Симеон Палеолог је без већих напора освојио Тесалију загосподаривши потом и Епиром, којим је управљао за време владавине свог полубрата, цара Душана.

Међутим, Симеон је дао предност Тесалији, а Епир и Акарнанију, области у средишњем делу данашње западне Грчке, препустио албанским феудалцима Ђину Буји и Петру Љошу, којима је дао и титуле деспота.

Освајањем Тесалије Симеон Палеолог је започео са успостављањем новог царства Срба и Грка у коме је Тесалија требало да има средишње место. Како вели Гојко Суботић, Симеон Палеолог је „двоструке претензије свога престола показивао и потписом који је, поред елемената раније Душанове титуле, истицао и његово порекло из византијске царске породице“³.

и унука василевса Михајла VIII Палеолога. (1259–1282). Око 1350. године Симеон се оженио Томаидом, кћерком деспота Јована II Орсинија (1323–1335) и Ане Палеолог.

Цар Душан, Симеонов полубрат, рођен је у браку краља Стефана Дечанског и његове прве жене Теодоре, кћерке бугарског цара Смилеца (1292–1298). Поред Душана имали су још најмање двоје деце: Душицу († пре 1318) и кћерку Јелену Шубић († после 1355) која се 1347. године удала за Младена III Шубића Брибирског (око 1315–1348) са којим је имала двоје деце, Младена IV Шубића Брибирског и Катарину Шубић.

³ У организацији владавине у Тесалији цар Симеон Палеолог је желео да му власт почива на византијским темељима и државно-правној традицији, па је тако преузео и византијску функцију васељенског судије, коју је дао лариском митрополиту Антонинију.

Тада и започињу сукоби између два Немањића, Симеона и Уроша, стрица и синовца, поспешујући даље унутрашње нереде у Србији. Како каже анонимни писац *Јањинске хронике*⁴, Симеон је кренуо у војне походе „да заузме очевину и власт свога брата Стефана [Душана]“. Историчар и византијски цар, савременик догађаја Јован VI Кантакузин (1292–1383) није био ништа мање изричит: „Симон [...] стаде тражити власт над свим српским земљама у мисли да су његова права претежнија“.

Душановом сину није било друге него „да очевину од стрица брани“.

Урош је уз подршку мајке Јелене, удовице цара Душана, и водећих српских велможа 1357. године у престоном граду царства Скопљу сазвао државни сабор где је „Стефан Урош, цар⁵ Србљима и Грцима, Поморју и западним странама, син најблагочестивијега и великога међу царевима, првога венчаног цара Стефана“, добио једнодушну подршку.

Урош је потукао Симеона под Скадром 1358. године, након чега Симеон господари само Костуром и околином. После погибије Нићифора II, у лето 1359.

⁴ Јањинска хроника (раније се сматрало да су је писали калуђери Комнин и Прокул, па се стога и називала Хроника монаха Прокула и Комнина) настала је око 1440. године. Један њен део је посвећен владавини Томе Прељубовића.

⁵ Приликом крунисања Уроша за савладара, Душан му није доделио царско, већ достојанство краља јер је краљевска титула имала дубоке корене у „српским земљама“, а била је призната и у страним државама, тако да се Урош потписивао „благородни Стефан Урош краљ свим Србима“, док га је Душан званично називао „превисоким краљем све српске земље“.

године, у борбама с непокорним арбанашким племенима Симеон заузима Тесалију, у којој, као и у суседним областима Епира које су биле под његовом влашћу, формира ново царство. Дакле, „тек када је овим покрајинама завладао члан династије Немањић, оне су коначно издвојене из српске државе“ (Раде Михаљчић).

Симеон је умро око 1372. године, надживевши синовца и супарника, цара Уроша. Наследио га је син Јован Урош, који је био проглашен за очевог савладара још 1356. године, али се убрзо после очеве смрти повукао у манастир закалуђеривши се под именом Јоасаф⁶. Трон је препустио свом рођаку Алексију Анђелу Филатропену. Симеон је имао и сина Стефана, који је владао градом Фарсалом и о чијој се судбини мало зна. Историја није утврдила како је млађи Симеонов син преузео власт у Фарсали и околини.

Уз земљу цара Симеона налазиле су се територије Радослава Хлапена⁷, обласног господара још из доба цара Душана, који је подржавао Уроша.

Деспот Јован Комнин Асен, брат царице Јелене и шурак цара Душана, подржавао је Симеона а не Уроша, Душановог сина; уз помоћ Венеције⁸ господарио

⁶ Јованов отац Симеон издашно је даривао манастире Метеора. Крећући да преузме очев трон у Тесалији, Јован је на Метеорима упознао калуђера Атанасија, који је на младог владара оставио тако снажан утисак да се Јован врло брзо одрекао престола одредивши се за монашки постриг.

⁷ Кћерка Радослава Хлапена била је удата за Вукашиновог најстаријег сина Марка, Краљевића Марка, док је Ђурађ Балшић био ожењен Вукашиновом кћерком Оливером.

⁸ Јован Комнин Асен је још 1353. године постао грађанин Венеције.

је областима Канине и Валоне, а вероватно и Берата у Албанији.

На северу српске државе Растиславићи су уз помоћ угарског краља Лудовика I (1342–1382) запосели Кучево и Браничево и на својој територији, којом је вероватно управљао Радич Растиславић, признали врховну власт угарског суверена. Растиславићи остају независни обласни господари све до 1365. године, када се Лудовик I поново учвршћује на Дунаву и осваја Видин.

Током 1356. или почетком 1357. године браћа Палеолози, велики примикирије Алексије и прото-севаст Јован, на источним крајевима српског царства запосели су градове Хрисопољ и Анакторопољ⁹ на обали Егејског мора, као и острво Тасос.

У области Сера осамостаљује се царица Јелена, која све до 1360. године није оспоравала синовљеву врховну власт, али од тада у документима изоставља његово име и самостално наставља да влада.

Дакле, унутрашњи нереди током првих година владавине цара Уроша јављају се на рубовима царства. Ти сукоби у пограничним крајевима које је Урош (кога су летописци описали као наочитог али *младог смислом*) изгубио до 1359. године нису значили и да је дошло до расула царства које је наследио. Тада је појам обласних господара „добрио своје ембрионалне контуре и основни смисао“. Тек када својим нестајањем

⁹ Анакторопољ је још пре смрти цара Душана запосео неки пират из Витиније тако да је „српска власт на егејској обали показивала знаке нестабилности и за живота Стефана Душана“ (Раде Михаљчић).

стара властела из Душановог доба ослободи место¹⁰ „новој импулсивној и бескрупулозној, немањићком традицијом неоптерећеној млађој властели“ (Марко Шуица), долази до драматичних догађаја у српском царству.

У све компликованијим околностима и односима који су се брзо смењивали, Урош је налазио подршку у тада најјачем обласном велможи, хумском кнезу Војиславу Војиновићу, који постаје најутицајнија личност на српском двору. Његов предак и родоначелник Војин био је један од најистакнутијих властелина Стефана Дечанског. Имао је три сина: Милоша, Алтомана и Војислава. Војиновићи су били и на двору цара Душана „поверљива, одана али и утицајна властела“. Милош је умро млад, а Алтоман, који је имао велике поседе, последњи пут се помиње 1359. године. Његову територију присвојио је управо брат Војислав.

Приликом склапања мира 1362. године у Оногшту, Дубровчани, с којима је Војислав Војиновић ратовао, тражили су да мир повељом гарантује и Војислав Војиновић, што белодано говори о његовој снази и утицају у српским земљама: „И закле се господин цар и ја и властела господина цара, да смо пријатељи

¹⁰ Кесар Прељуб, намесник Тесалије, умире убрзо после Душана. Деспот Дејан, родоначелник Драгаша, завршава свој живот пре децембра 1371. године. У то доба нестаје са историјске сцене и деспот Јован Оливер, вероватно најзначајнији Душанов великаш. Никола Стањевић, Душанов војсковођа који је владао облашћу између Штипа, Брегалнице и Струмице, ктитор манастира Конче, замонашио се. Ђураша Илијића, још једног Душановог војсковођу, који је господарио Зетом, потиснули су браћа Балшићи. Деспот Јован Комнин Асен умро је највероватније од куге 1363. године.

Дубровника и да се зла која су се досад чинила међу нама више не помињу.“

Војислав се у овој повељи не јавља као кнез хумски, већ само као кнез, титулом која није била ограничена на једну област. Први је после Немањића од свих велможа српских преузео владарско име Стефан¹¹.

Изненадна смрт Војислава Војиновића, 1363. године, прекинула је његово муњевито напредовање.

Након смрти Војислава Војиновића, до тада најутицајнијег српског велможе, као најмоћнији обласни господари у српским земљама јављају се браћа Мрњавчевићи, Вукашин у западној и Угљеша у источној Македонији.

Освајање византијског града Сера у источној Македонији, близу Солуна, био је велики успех цара Душана. Крајем 1345. године он се управо у Серу прогласио за цара. Сер је био под српском влашћу све до 1371. године, до Маричке битке и погибије браће Мрњавчевића, а потом постао престоница засебне државе, Серске области¹², изникле на развалинама Душановог царства, која је имала највише додира са Византијом.

¹¹ На надгробном натпису код прибојског манастира Бање, маузолеја породице Војиновић, уклесано је: „Стефан а зовом велики кнез Воислав све српске, грчке и поморске земље.“

Име Стефан носили су поред Немање и његова браћа Мирослав и Страцимир, као и велики жупан Тихомир. Међутим, за разлику од наследника престола, Немањиним синовима Вукану и Растку се не додаје име Стефан. Вероватно је велики жупан Стефан Немања „у свом реформаторском напору“ увео обичај да само један, онај на престолу, треба да користи име Стефан као титуларно име.

¹² Њена територија обухватала је старе грчке градове и крајеве, као и Свету Гору. Деспот Угљеша Мрњавчевић је владао у Серској држави или, како то кажу стари извори, у *стїранама грчке земље*.

Иако се царица Јелена само годину дана после смрти мужа, цара Душана, већ помиње као монахиња Јелисавета, то јој није сметало да у Серској области влада готово пуну деценију, што са сином Урошем, што самостално. Имала је подршку цркве, али и властеле. Серска област ће међу државним творевинама после распада Душановог царства заузети посебно место, ступивши прва у борбу против Турака.

Власт царице Јелене у тој области трајала је до пред крај 1365. године, када је Угљеша Мрњавчевић¹³ с њеним пристанком преузео власт у Серу¹⁴.

У време када Угљеша преузима власт у Серу и када добија деспотску титулу, његов брат Вукашин¹⁵ крунисан је за српског краља и савладара цара Уроша потписујући се као *краљ Срба и Грка*.

Вукашин је као краљ знатно проширио своју област узевши као престони град Приштину. Утицај Мрњавчевића се огледао и у разгранатим браковима: Угљеша је био ожењен кћерком кесара Војихне, Вукашинова

¹³ У дубровачким документима Угљеша се помиње 1346. године као управник у околини Дубровника, вероватно у Конавлима и Требињу.

¹⁴ „Доминантна улога деспота Јована Угљеше у историји Серске области учинила је да се ова државна творевина обично назива његовом, Угљешиним државом. У ствари, Угљешина влада била је кратка. Трајала је свега шест година. Пре њега, и знатно дуже од њега, владала је у Серу царица-монахиња Јелена-Јелисавета“ (Георгије Острогорски). У Урошевој царској ковници Вукашин и Јелена су ковали заједнички новац.

¹⁵ Марта 1350. године завршен је један требник писан „за жупана Вукашина [...] у дане благовернога цара нашега Стефана и сина му Уроша и царице Јелене“. Пошто се у овом тексту помиње Душаново даривање једног села манастиру Трескавац код Прилепа, верује се да је Вукашин владао прилепским крајем.

кћерка Оливера била је удата за Ђурђа Балшића, док је најстарији Вукашинов син Марко (Краљевић) био ожењен кћерком Радослава Хлапена, намесника у северној Грчкој.